

Fecr Yayınları: 739

OSMANLI TEFSİR GELENEĞİNDE KONULU TEFSİR
***el-Midhatü'l-kübrâ* Örneği**

Dr. Servet DEMİRBAŞ

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Ekim 2023

ISBN: 978-625-6436-87-9

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

OSMANLI TEFSİR GELENEĞİNDE
KONULU TEFSİR
el-Midhatü'l-kübrâ Örneği

Dr. Servet DEMİRBAŞ

Ankara 2023

Dr. Servet DEMİRBAŞ

1968 yılında Erzincan/Üzümlü'de doğdu. İlkokuldan sonra klasik Arapça eğitimi aldı. 1993'de lise eğitimini tamamladı. 2014 yılında 19 Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2016 yılında Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde *Hadâiku'ravhi ve'r-Rayhân fî Ravâbi Ulûmi'l- Kur'ân'da Tefsir Yöntemi -Âl-i İmrân Sûresi Örneği-* adlı teziyle yüksek lisansını; aynı enstitüde 2020 yılında *Tefsir-Mantık İlişkisi* adlı teziyle doktorasını tamamladı. 1987-2017 yılları arasında klasik Arapça dersleri verdi. 2017 yılında Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Arap Dili ve Belagati Ana Bilim Dalında öğretim görevlisi oldu. 2022 yılında aynı bölümde Dr. Öğretim Üyesi oldu. Halen aynı fakültede görevini sürdürmektedir. Dilbilimsel tefsir, işârî tefsir, tefsir-mantık ilişkisi alanlarda yayımlanmış makaleleri ve kitap bölümleri bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ-----	11
GİRİŞ-----	13
A. Araştırmanın Konusu ve Amacı-----	13
B. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırları-----	14
C. Araştırmanın Kaynakları-----	16

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI TEFSİR GELENEĞİ VE KAZASKER DEDE MEHMED

EFENDİ'NİN TEFSİRCİLİĞİ-----	17
1. Osmanlı Toplumunda Tefsir ilmine Genel Bir Bakış-----	17
1.1. Osmanlı Dönemi Tefsir Çalışmalarının Ana Kaynakları-----	17
1.2. Osmanlı Tefsir Çalışmalarının Arka Planı-----	23
1.3. Osmanlı Dönemi Tefsir Çalışmaları-----	27
1.4. Osmanlı Dönemi Tefsir Telifi Çalışmaları-----	33
1.5. Osmanlı Tefsir Çalışmalarında Sayısal Bilgiler-----	39
2. Kazasker Dede Mehmed Efendi-----	40
2.1. Yaşadığı Dönem-----	40
3. Dede Mehmed Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve İlmi Kişiliği-----	45
3.1. Dede Mehmed Efendi'nin Hayatı-----	45
3.2. Dede Mehmed Efendi'nin İlmi Kişiliği-----	50
3.3. Dede Mehmed Efendi'nin Eserleri-----	51
1. <i>el-Midhatü'l-kübrâ mine'l-keîâmî'l-kadîm fî hakkı seyyidînâ Muhammed el-Mustafâ</i> -----	51
2. <i>en-Nüshatü'l-kübrâ fî vilâdeti hayri'l-verâ</i> -----	53
3. <i>el-Vesiletü'l-uzmâ fî şemâli'l-Mustafâ</i> -----	54
4. <i>Üsdü's-serâ fî sahâbeti hayri'l-verâ</i> -----	54
5. <i>Cennetü'l-Mu'accele li-tâifeti'l-mübeccele</i> -----	55
6. <i>Şerhu Risâleti'l-kyâsiyye</i> -----	56
7. <i>el-Vasfî'l-mahmûd fî menâkibi'l-âbâ ve'l-cüdûd</i> -----	56
8. <i>Ahkam-ı Müfide</i> -----	56

İKİNCİ BÖLÜM

KONULU TEFSİR VE <i>EL-MİDHATÜ'L-KÜBRÂ</i> -----	59
Giriş-----	59

2.1. Konulu Tefsir-----	61
2.1.1. Konulu Tefsir'in Tanımı ve Önerdiği Yöntem-----	63
2.1.2. Konulu Tefsirin Tarihi Gelişimi-----	68
2.1.3. Konulu Tefsirin Geleneksel Yönü-----	69
2.1.4. Konulu Tefsirin Çağdaş Yönü-----	73
2.1.5. Konulu Tefsir Çeşitleri-----	77
2.1.6. Konu Merkezli Çalışmalar-----	77
2.1.7. Sure Merkezli Çalışmalar-----	79
2.1.8. Kavram Merkezli Çalışmalar-----	81
2.1.9. Konulu Tefsir Yönteminin Araştırma ve Uygulama Usulleri-----	82
2.2. Bir Konulu Tefsir Örneği Olarak <i>el-Midhatü'l-kübrâ</i> -----	87
2.2.1. <i>el-Midhatü'l-kübrâ</i> 'nın Kaynakları-----	93
2.3. Dede Mehmed Efendi'nin <i>el-Midhatü'l-kübrâ</i> 'da Tefsir Yöntemi-----	101

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EL-MİDHATÜ'L-KÜBRÂ'NIN TEFSİR İLMİ AÇISINDAN TAHLİLİ--- 109

3.1. Dirayet Yönüyle <i>el-Midhatü'l-kübrâ</i> -----	113
3.1.1. Kelimeleri Lügat Yönüyle İncelemesi-----	113
3.1.2. Terkipleri Nahiv ve Sarf İlimleri Yönüyle İncelemesi-----	117
3.1.3. Terkipleri Belagat Yönüyle İncelemesi-----	122
3.1.4. Kelâmî Yorumlarla Mana Arayışı-----	124
3.1.5. Mantukî Yorumlarla Mana Arayışı-----	127
3.1.6. Kiraat Vecihleri ve Anlama Delaleti-----	128
3.2. Rivayet Yönüyle <i>el-Midhatü'l-kübrâ</i> -----	131
3.2.1. Kur'an'ı Kur'an ile Tefsiri-----	132
3.2.2. Kur'an'ı Sünnet ile Tefsiri-----	138
3.2.3. Kur'an'ı Eser (Sahabe ve Tabiîn Görüşleri) ile Tefsiri-----	142
3.2.4. İsrailiyyât Haberleri Yönüyle <i>el-Midhatü'l-kübrâ</i> -----	150
3.2.5. Şiirle İstîşâh-----	154
3.2.6. Sûreler Arasında Münasebet-----	159
3.3. İşârî Tefsir Yönüyle <i>el-Midhatü'l-kübrâ</i> -----	162
3.4. Kur'an İlimleri Açısından <i>el-Midhatü'l-kübrâ</i> -----	169
3.4.1. Hurûf-u Mukattaa-----	170
3.4.2. Esbâb-ı Nüzul-----	174
3.5. <i>el-Midhatü'l-kübrâ</i> 'da Müfessirlere Eleştiriler-----	176
3.5.1. Zemahşerî'ye Yönelttiği Eleştiriler-----	177
3.5.2. Beyzâvî'ye Yönelttiği Eleştiriler-----	179

3.5.3. Fahreddîn er-Râzî'ye Yönelttiği Eleştiriler -----	181
3.5.4. Diğer müfessirlere Eleştiriler -----	183

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EL-MİDHATÜ'L-KÜBRÂ'NIN MUHTEVASI -----	187
4.1. Fâtîha Suresinde Hz. Peygamber'i Metheden Ayetler -----	187
4.2. Bakara Suresinde Hz. Peygamber'i Metheden Ayetler -----	190
4.3. Âl-i İmrân Suresinde Hz. Peygamber'i Öven Ayetler -----	205
4.4. Nisâ Suresinde Hz. Peygamber'i Öven Ayetler -----	213
4.5. Mâide Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	217
4.6. En'âm Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	219
4.7. A'râf Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	224
4.8. Enfâl Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	230
4.9. Tevbe Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	234
4.10. Yûnus Suresinde Hz. Peygamber'in (a.s.) Faziletine Dair Ayetler -----	243
4.11. Hûd Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	245
4.12. Yûsuf Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	247
4.13. Ra'd Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	251
4.14. İbrâhîm Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	254
4.15. Hicr Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	256
4.16. Nahl Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	259
4.17. İsrâ Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	260
4.18. Kehf Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	262
4.19. Meryem Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	264
4.20. Tâ-Hâ Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	264
4.21. Enbiyâ Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	265
4.22. Hac Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	266
4.23. Mü'minûn Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	267
4.24. Nûr Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	268
4.25. Furkân Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	272
4.26. Şu'arâ Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	275
4.27. Neml Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	276
4.28. Kasas Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	277
4.29. Ankebût Suresinde Hz. Peygamber'in (a.s.) Faziletine Dair Ayetler -----	278
4.30. Rûm Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	279

4.31. Lokmân Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler-	281
4.32. Secde Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler ----	281
4.33. Ahzâb Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler----	281
4.34. Sebe' Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler ----	285
4.35. Fâtûr Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler-----	285
4.36. Yâsîn Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler-----	286
4.37. Sâffât Suresinde Hz. Peygamber'in (a.s.) Faziletine Dair Ayetler	287
4.38. Sâd Sâffât Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler-	288
4.39. Zümer Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler ---	289
4.40. Mü'min Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -	290
4.41. Fussilet Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler--	291
4.42. Şûrâ Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler ----	292
4.43. Zuhruf Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler---	293
4.44. Duhân Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler ---	294
4.45. Câsiye Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler ---	294
4.46. Ahkâf Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler ---	295
4.47. Muhammed Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	296
4.48. Fetih Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler ----	296
4.49. Hucurât Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler-	297
4.50. Kâf Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler-----	298
4.51. Zâriyât Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler --	299
4.52. Tûr Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler-----	299
4.53. Necm Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler ----	300
4.54. Kamer Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler ---	300
4.55. Rahmân Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler	301
4.56. Vâkıa Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler ----	301
4.57. Hadîd Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler----	302
4.58. Mücadele Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -	302
4.59. Haşr Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler ----	303
4.60. Mümtehhine Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	303
4.61. Saff Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	304
4.62. Cuma Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler ----	305
4.63. Münâfikûn Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler	306
4.64. Tegâbun Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler	306
4.65. Talâk Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler-----	307

4.66. Tahrîm Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler---	307
4.67. Mülk Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler-----	308
4.68. Kalem Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler ---	308
4.69. Hâkka Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler ---	309
4.70. Me'âric Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler---	309
4.71. Nûh Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	310
4.72. Cin Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler-----	310
4.73. Müzzemmil Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	310
4.74. Müddessir Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	311
4.75. Kıyâme Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler --	311
4.76. İnsan Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler-----	312
4.77. Murselât Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler-	312
4.78. Nebe' Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler ----	312
4.79. Nâziât Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler ---	313
4.80. Abese Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler-----	313
4.81. Tekvîr Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler ---	314
4.82. İnfîtâr Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler ---	315
4.83. Mutafifin Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler	315
4.84. İnşikâk Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler--	315
4.85. Burûc Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler-----	316
4.86. Târık Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler-----	317
4.87. A'lâ Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler-----	317
4.88. Gâşiye Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler---	317
4.89. Fecr Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	318
4.90. Beled Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler ----	318
4.91. Şems Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler-----	319
4.92. Leyl Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	319
4.93. Duhâ Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler-----	320
4.94. İnşirâh Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler --	321
4.95. Tîn Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler-----	322
4.96. Alak Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler-----	323
4.97. Kadr Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler ----	323
4.98. Beyyine Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler--	324
4.99. Zilzâl Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler ----	324
4.100. Âdiyât Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler--	324

4.101. Kâria Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler ---	325
4.102. Tekâsür Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler	325
4.103. Asr Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	325
4.104. Hümeze Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler	326
4.105. Fîl Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -----	326
4.106. Kureyş Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler-	327
4.107. Mâûn Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler --	327
4.108. Kevser Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler -	328
4.109. Kâfirûn Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler	330
4.110. Nasr Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler ----	330
4.111. Tebbet Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler-	331
4.112. İhlâs Suresinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler----	331
4.113-114. Felak ve Nâs Surelerinde Hz. Peygamber'in Faziletine Dair Ayetler-----	331
SONUÇ -----	333
KAYNAKÇA -----	339

ÖN SÖZ

Tevhit dini İslam'ın varlık, bilgi ve değerler tasavvurunun kaynağı ilahi vahyin tezahürü olan Kur'an-ı Kerim'dir. Başlangıçtan günümüze bütün İslam medeniyeti ve literatürü bu ilahî ke- lamda içkin olan bilgi ve değerleri keşfederek insanlığın idrakine sunmaya çalışmaktadır. Hz. Peygamber'le başlayıp sahabe ve tabiîn ile devam eden bu çabanın sonucunda büyük bir tefsir kül- liyatı oluşmuştur. Tedvin dönemiyle birlikte farklı sebeplere bağ- lı olarak çeşitli yöntem ve yönelişlerle sürdürülen tefsir faaliyet- leri her geçen gün dönemin ihtiyaçları göz önüne alınarak sürdü- rülmektedir.

Mekke, Medine, Kûfe, Şam, Bagdat, Mâverâünnehir, Semer- kand, Buhara, Mısır, Endülüs ve İstanbul gibi ilim merkezleri başta olmak üzere dünyanın her yerinde yapılan tefsir çalışmala- rıyla pek çok nadide eserler vücut bulmuştur. Altı asrı aşan za- man diliminde Müslümanların en büyük temsilcisi olan Osmanlı devleti sınırları içinde geçmişinden tevarüs eden ilmî birikimi devralarak her yönden geliştiren ulema, tefsir sahasında da çok sayıda eser vermiştir. Müstakil tefsirlerden sure ve ayet tefsirle- rine, tefsir usulünden Kur'an ilimlerine, Kur'an'ın fasih okunuşu için lazım olan tecvid ilminden kıraat-ı aşereye kadar onun okunması, anlaşılması ve yaşanmasına yönelik sayılamayacak kadar eser veren bu medeniyet, hala tarihte hakettiği değeri bu- lamamıştır. Son otuz yılda yapılan akademik çalışmalar Osmanlı tefsiri üzerindeki perdeleri aralamaya çalışsa da lebalep dolu olan kütüphanelerde tefsir kitabiyatı, alanla ilgili araştırmacıla- rın teveccühlerini baklemektedir.

Osmanlı ilmiye teşkilatını tanımayanlar, özellikle tefsir çalış- malarına yeterince vakıf olmayanlar, dönemin telif geleneğini bilmeyenler ya da bilmek istemeyenler Osmanlı tefsir geleneğini şerh ve haşiye türü eserler üzerinden ya da yazılan tefsirlerin sa-

haya yeni bir katkı sunmadığı iddasından hareketle haksız eleştiriler yapmışlardır. Ancak son zamanlarda Osmanlı tefsiri üzerine yapılan çalışmalar bu iddaları boşa çıkarmaktadır.

Osmanlı tefsir geleneğini anlamak ve o dönemde yazılan Kur'an ve tefsir külliyatını araştırarak gün yüzüne çıkarmak, araştırmacıların hizmetine sunmak hem yapılan olumsuz eleştirilere bir cevap niteliğinde olacak hemde ahfadın eslafına vefa borcunu ödemek için atılmış bir adım olacaktır.

Bu amaçla telif edilen elinizdeki çalışmada Osmanlı dönemi 17. yüzyılın son yarısıyla 18. yüzyılın ilk yarısında yaşamış Rumeli Kazakeri Dede Mehmed Efendi'nin (ö. 1147/1734) *el-Midhatü'l-kübrâ mine'l-Kelâmi'l-Kadîm fî Hakkı Seyyidînâ Muhammed el-Mustafâ* isimli eserinin konulu tefsir bağlamında tefsir ilmi açısından tahlili yapılmaktadır. Osmanlı müfessirleri ile ilgili yapılan çalışmalarda henüz kendisine ve eserine yer verilmeyen Dede Mehmed Efendi'nin ve eserinin tanıtılması, tefsir ilmi açısından tahlil ve tenkit edilmesi ilim camiasına ve Osmanlı tefsirine olumlu katkılar sunması beklenmektedir.

Bu eserin yazılımsında teşvik edici yaklaşımlarıyla çalışma azmimizi artıran, her türlü manevi desteğini esirgemeyen hocalarım Prof. Dr. İsmail Çalışkan, Prof. Dr. Mehmet Ünal, Prof. Dr. M. Halil Çiçek, Prof. Dr. Murat Demirkol, Prof. Dr. Suat Erdem, Prof. Dr. Harun Savut, Doç. Dr. İlyas Canikli ve fikirlerinden istifade ettiğim tüm mesai arkadaşlarıma teşekkür ediyorum. Ayrıca yoğun çalışmalarım esnasında anlayış gösteren, manevi desteğini ve teşviklerini esirgemeyen eşim, Salih'a hanıma, çocuklarıma ve torunlarıma sabır ve hoşgörülerini için müteşekkirim. Eksiklikleriyle birlikte bu çalışmanın tefsir ilmine ve Osmanlı tefsir araştırmalarına katkı sunmasını ümit ediyorum. Muvaffakiyet adına ne varsa eslafımıza aittir. Kusurlar ve eksiklikler şahsımdır.

Ve mâ tevfkî illâ billâh.

Sevet DEMİRBAŞ

Ankara 2023